

Stiby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2017-10-11

Omslagsbild: Flygfoto över Stiby 2015-04-10. Lunds stift.

Stiby kyrka

Gärsnäs församling, Österlens kontrakt, Lunds stift, Stiby socken, fastighet Stiby 151:1, Simrishamns kommun, Skåne län och landskap

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Stiby ligger på Österlen i sydöstra Skåne i Järrestads härad. Landskapet kring byn är ett öppet fullåkerslandskap. Byns bebyggelse ligger i sydslutningen av en höjdygg där vägarna mellan Gärsnäs-Smedstorp och Östra Vemmerlöv strålar samman. Enligt kartmaterial från 1700-talet låg gårdarna vid denna tid utspridda längs vägarna i trevägskorsningen. Den nuvarande bebyggelsen består av några gårdar samt gatehus och villor med ungefär samma utbredning som den gamla bytomten. Kyrkan ligger högt belägen i byns norra utkant. Söder om kyrkogården ligger prästgården byggd 1852 i Bruniusstil av byggmästare Magnus Cederholm samt ekonomibyggnad från 1923, folkskolan från 1923, lärarbostad från 1924-25 och församlingshemmet från 1940-talet. Samtliga byggnader är uppförda i rött tegel.

Ett viktigt inslag i traktens historia är brytningen av kalksten vid Komstad norr om Stiby vilket tros ha börjat redan på 1100-talet och pågick ända in i modern

tid. Sydost om Stiby utmed väg 11 till Simrishamn ligger Gärnsnäs järnvägssamhälle som numera är nästintill hopvuxet med bebyggelsen i Stiby. Efter att Gärnsnäs fick en järnvägsstation 1882 växte byn kraftigt. År 1902 blev Gärnsnäs järnvägsknut när förlängning till S:t Olof stod klar. En kyrka har tidigare funnits i Gärnsnäs by som numera ingår i Stiby socken. Den medeltida kyrkan i Gärnsnäs låg strax norr om Gärnsnäs slott och övergavs efter att Gärnsnäs gods lagt under sig samtliga gårdar i byn och sockenkyrkan inte längre hade någon inkomst. Gärnsnäs socken lades 1625 under Stiby socken. Godsherren till Gärnsnäs, Falk Eriksen Lykke skall därefter ha rivit kyrkan och använt stenen till att bygga om slottet. Enligt sägen gjorde detta honom olycksalig och efter sin död dömd att rida i spökkalesch runt Gärnsnäs.

Kyrkobyggnad

En medeltida kyrka helgad åt Sankta Anna byggdes i Stiby under den romanska stilperioden, sannolikt under 1100-talet. Dess västtorn har antagits vara en senare tillbyggnad vilket dock inte är arkeologiskt bekräftat. Tillbyggnaden bör dock ha skett relativt kort efter att de äldsta delarna byggdes, kanske någon gång under 1100-talets senare hälft. Enligt beskrivning från 1850 av domkyrkoarkitekten Carl Georg Brunius var kyrkan uppbyggd av kalksten med välarbetad sockel och listverk. Den bestod av ett västtorn, långhus, kor och absid. Tornet hade rektangulär planform och brukar beskrivas som bredare än långhuset vilket endast delvis är sant då södra sidan var murad i flykt med långhusets fasad. Tornets nedre våningsplan täcktes av ett tunnvalv och var öppet till långhuset genom två bågöppningar med mittpelare. Två igenmurade gluggar fanns mot väster. I långhusets södra sida fanns en dörröppning in till en trappa i tornets södra sidomur vilken ledde upp till tornets andra våning. Andra våningen täcktes också av ett tunnvalv och hade två rundbågiga öppningar i öster och i söder samt två mindre, rakbetäckta öppningar mot norr och väster. Öppningarna mot öster kan ha fungerat som emporöppningar, antingen i form av fönster till långhuset eller som ingång till en läktare över långhuset. Från andra våningen ledde en trappa vidare till tredje våningen. I tredje våningsplan fanns endast en fönsterglugg mot söder bevarad.

Under medeltiden blev den romanska kyrkan tillbyggd med ett vapenhus på södra sidan och valv slogs inne i långhuset och koret. Ett fristående torn, en så kallad kastal, byggdes också på kyrkogården där kyrkklockan hängdes upp. År 1833 byggdes långhuset till med en nykyrka på norra sidan vilken täckte med ett trävalv. En orgel tillverkad av Anders Larsson i Ystad med orgelfasad ritad av C. G. Blom ställdes in i kyrkan 1835. Vid biskopsvisitation 1836 anmärkte biskop Faxe på det bristande sambandet mellan de olika byggnadsdelarna och föreslog

som förbättring att tegelvalven skulle ersättas med ett trätunnvalv. Detta skedde också vilket kritiserades av Brunius som beskrev ingreppet som ”skoningslöst” och beklagade sig över den ”nya tidens byggnadsförmåga”. I samband med nästa visitation 1855 av Biskop Reuterdahl konstaterades att kyrkans murar var buktiga och tornen förfallna. Ej heller ägde kyrkan några gamla minnesmärken med undantag av ett mässingslejon för dopvattnet. Kyrkan var utdömd och planer för en ny kyrka hade redan satts i verket. Kyrkan revs i sin helhet 1856 inför nybyggnaden av den nuvarande kyrkan.

Den nuvarande kyrkan har formen av en salkyrka med absidformad sakristia i öster och ett smalt högt torn i väster. Kyrkan uppfördes mellan 1857-1858 av byggmästare T. Ljunggren från Kristianstad efter ritningar av Magnus Cederholm reviderade av Johan Adolf Hawerman vid Överintendentsämbetet. Cederholm var en ofta anlita byggmästare av den kände domkyrkoarkitekten Carl Georg Brunius som genom sitt propagerande för medeltidens byggnadskonst och hantverk fick en stor påverkan på framför allt Skånes kyrkokonst under 1800-talets första hälft. Cederholm har också renoverat och byggt om andra kyrkor i området såsom Hammenhög. Den nya kyrkan byggdes delvis på den gamla kyrkans grund och stenen från den gamla kyrkan återanvändes i murverket. Kyrkan invigdes den 7 november 1858 av biskop Johan Henrik Thomander.

Sedan uppförandet har inga större ombyggnader av kyrkan skett. Kring 1885 byggdes orgeln om och utökades med 1 stämma. Vid 1887 tillkom kyrkans altartavla, en kopia av Carl Blochs målning i Löderups kyrka. Altarskranket mellan kor och sakristia kan ha byggts samtidigt. En renovering utfördes mellan åren 1903-1904 under domkyrkoarkitekt Theodor Wählins ledning. Ny bänkinredning och altartavlor tillverkades, ny golvbeläggning med viktoriaplattor lades, väggarna kvadermålades och valven dekorerades. Nya ytterportar tillverkades också och predikstolen byggdes om. Fotografier av kyrkans interiör kring 1900-talets början visar hur inredningen var målad i mörk färgton, troligen träådrad. Väggarna var målade med någon form av marmorerade kvadrar. Valven var ljusst målade med kvadermålade bågar och blomdekor i valvsvicklarna. Under 1915 täcktes yttertakket över kyrkans skepp om med tegel. År 1931 tillkom en ny orgel tillverkad av Olof Hammarberg, Göteborg, på en läktare västerut i kyrkorummet. Ett förslag till restaurering upprättades av Eiler Graebe 1936. Det är osäkert vad renoveringen omfattade och vad som utfördes. Kring 1948 dras el in i kyrkan i form av värme och belysning. Predikstolen renoverades 1951, sannolikt av Hans Erlands-son, då sentida målning tas bort. Under 1968 byggdes utrymmet under läktaren om efter ritningar av arkitekt Eiler Graebe och försågs med wc och ny trappa till läktaren. Ett nytt altare byggdes också i koret. År 1980 byggdes en ny orgel på

Kyrkans torn och absid sedda från öster.

läktaren av orgelfirman Johannes Künkel. Efter en misslyckad yttre putsrenovering 1980 putsades tornets om mellan 1983-1984. Omputsningen skedde med KC-bruk och silikatfärg. Fasaderna renoverades återigen under 1991 då de målades delvis med kalkfärg och delvis med silikatfärg. Nytt plåttak lades samtidigt på tornet. År 2000 gjordes nästa yttre putsrenovering samtidigt som nytt värmesystem installerades i kyrkan. Lagom till kyrkans 150-årsjubileum 2007 gjordes en invändig renovering av kyrkan efter handlingar av Barup & Edström arkitektkontor AB. Utrymmena under läktaren inreddes till fikarum med pentry och samlingsrum. Wc och städutrymmen byggdes om och terrazzogolvet i kyrkan renoverades.

Exteriör

Kyrkan är uppbyggd av gråsten/kalksten med listverk och omfattningar av tegel och kalksten. Fasaderna är spritputsade med slätputsade listverk och omfattningar. Samtliga delar är numera vitmålade men har tidigare ha haft en beige färgton i de spritputsade partierna med kontrastverkan till en ljusare slätputs. Sockeln är hög och något utskjutande samt spritputsad och målad i grå kimrök. Listverket är rikt artikulerat med en rundstav mellan ett par kvartsstavar och en längre platt nederst. Tornets listverk mot norr och söder består av två utkragande skift, det nedre av en lång platt som på kyrkan. I samma höjd mot väster finns ett sågskift. Gavlarna mot öster och väster är murade med trappsteg med tandsnittslistverk. En korsformad blindering finns också i gavelkrönet mot väster.

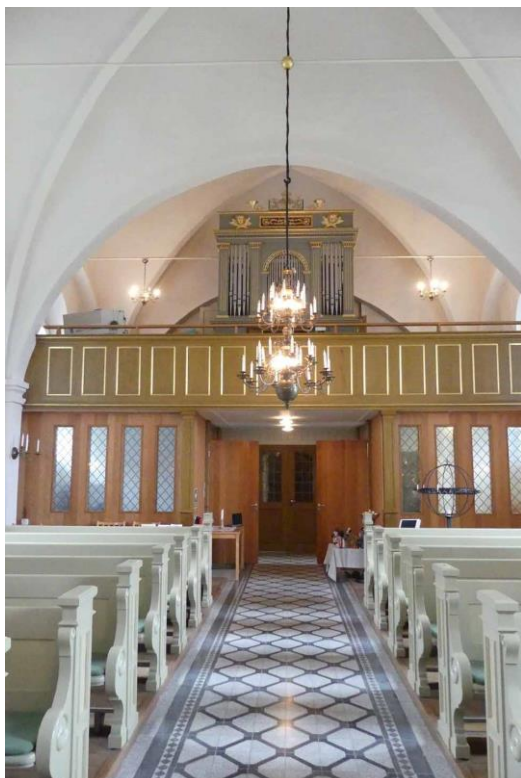
Kyrkans muröppningar har rundbågsformade valv och fönsterbänkar av kalksten. Fönsteröppningarna till långhuset består av två långsmala rundbågsöppningar vilka tillsammans med en rund blindering över dessa bildar en trepassdekor. Öppningarna och blinderingen omfattas av en större rundbåge murad med flera språng. Över varje fönsteröppning syns runda vitmålade ankarjärn kopplade till dragjärn som går genom långhuset. Fönstren består av små kvadratiska glasrutor med gjutjärnsinfattning. Fönsteröppningarna i kyrkans östra absidrundel består av enkla, större fönsteröppningar. Tornets bottenvåning är försedd med en enkel fönsteröppning mot söder, ljusöppning till andra våningen består av rundfönster och två mindre öppningar finns i tornets gavelspetsar. Ljudöppningarna har samma uppbyggnad som kyrkorummets fönster men utan den runda blinderingen. Ljudöppningarna och de övre rundbågsöppningarna är försedda med invändiga luckor.

Kyrkan har tre ingångar till kyrkorummet; till tornets bottenvåning, långhusets södra sida och till sakristian från öster. Höga trappor av kalksten leder upp till dörröppningarna i väster och öster medan stentrappan i söder har kompletterats med en plåtramp. Den västra ingången i tornet består av en tvåspråkig rundbågsavtäckt dörröppning samt ett runt överljusfönster omfattat av en större tvåspråkig rundbågsnisch. Södra ingången sitter i en frontespis, ett något utskjutande murparti, täckt av en trekantsgavel. Portalen består av en stickbågig öppning med en svart stentavla och ett runt överljusfönster över, omfattat av en trespråkig rundbågig murnisch. På stentavlan anges kyrkans byggnadsår. Överst i frontespisens gavelspets finns ett försänkt murparti i form av ett grekiskt kors. Ytterdörrarna i öster och söder är från 1904 utförda av gråmålat trä med stora dekorativt utformade svartmålade gångjärnsbeslag. Ytterdörren i väster har kompletterats med en utvändig brädpanel av ek sannolikt efter Eiler Graebes ritning kring 1900-talets mitt. Utöver ingångarna till kyrkorummet finns också en utvändig dörröppning till tornets andra våning. En hög stentrappa av granitblock leder upp till en dörröppning i tornets norra sida med en enkel trädörr av svartmålade brädor.

Yttertaket över långhus och kor består av sadeltak täckta med rött enkupigt tegel. Tornet och absiden täcks av ett rödmålat tvärfalsat plåttak. Långhusets östra gavel kröns av ett kors av kopparplåt.

Interiör

Huvudingången i tornets västra sida leder in till ett vapenhus i tornets bottenvåning. Utrymmet har putsade och vitkalkade väggar och taket utgörs av ett ribblöst kryssvalv. Inredningen är enkel och består ett bokbord ett par stolar och ett series pastorum på norra väggen. Golven i kyrkan är från 1904 och lagt med mönstrade

Kyrkorummet sett mot orgelläktaren i väster samt vapenhuset i tornets bottenvåning.

terrazzoplattor i svart och grått rutnätsmönster med en kantbård i form av mindre rutor. Från vapenhuset leder en stickbågig dörröppning in till kyrkorummet genom den tjocka tornmuren. Dörren består av spegeldörrar av omålade fur med ett glasparti i den övre fyllningen. Den första delen av kyrkorummet utgörs av inbyggnader under läktaren. Längst i väster finns ett wc och en trappa till läktaren utförd 1968 med väggar av gråmålad träpanel. Öster om dessa ligger inbyggnader för samlingsrum och pentry år 2007 med väggar av oljad ekpanel mellan läktarens pelare. Pelarna är ekådrade med fyrkantig genomskärning, hög sockel och fint profilerade kapitäl. Invändigt är väggarna vitmålade med glasade öppningar mot kyrkorummet i öster. Mellan 1968 års och 2007 års inbyggnader och finns ett dörrparti med ekimiterande spegeldörrar från 2007.

Kyrksalen täcks av fem ribbvalv vilka är putsade och vitkalkade liksom innerväggarna. Valven bärs upp av trespråkiga valvpilastrar med högt sittande profilerade kapitäl. Ribborna har kvadratisk genomskärning och bågarna har rundbågig form liksom fönstervalven. Den västra valvkappan i kyrkorummet sträcker sig över orgelläktaren vars läktarbarriär når fram till valvens gördelbåge. Läktarbarriären har en enkel framtoning och består av ett ekfärgat ramverk med rektangulära fyllningar. Tre valvtravéer öster om läktaren är möblerade med bänkar i två bänkkvarter och tre stora ljuskronor hänger från valven över mittgången. Mittgången och

en gång framför långhusets södra ingång är lagda med terrazzoplattorna medan bänkarna står på ett lackat brädgolv. Utifrån terrazzogolvets mönster tycks kyrkans bänkinredning ha nått ungefär halvvägs in under läktaren tidigare. Där bänkarna är borttagna har golvet fyllts i med omönstrade, gråmelerade terrazzoplattor. Den femte valvtravén i öster utgör kyrkans kordel vars golv ligger ett steg över mittgången. Bänkkvarterens främre gräns kan tidigare ha legat något längre fram i långhuset då golvet mot långhuset har skarvats i med kalkstensplattor. Skillnaden mellan kor och långhusdel markeras förutom den högre golvnivån av golvmaterial. Korgolvets terrazzoplattor är mönstrade med likarmade kors i grått och gult och en meanderbård längs sidorna. Tvärs över kyrkorummet i varje väggparti under sköldbågarna syns dragjärn vars runda ankare är synliga i fasaden. Dragjärnen är möjligen sekundära förstärkningar av stommen.

Koret är möblerat med predikstolen i nordvästra hörnet, dopfunten vid dess södra sida och altarpuppställning med altare, altartavla och altarring framför ett korskrank i valvöppningen mellan kor och sakristia. Altartavlan och korskranket är sammanbyggda och utförda i nyklassicism i grått med röda och förgyllda detaljer. Altartavlan är hög och når nästan upp till valvbågens ovkant medan skranket endast täcker valvöppningens nedre halva. Altarringen ramar in altargolvet som ligger ett steg över korgolvet och täcks av en stor röllakanmatta. Vid uppgången till predikstolen hänger ett votivskepp och en liten ljuskrona hänger intill dopfunten.

På ömse sidor om altaret leder två spegeldörrar i korskranket in till sakristian. Golvet är av trä täckt av en matta. Sakristian täcks av ett hjälmvalv målat i himmelsblå färg och i underkant av valvet finns en bred målad bård med blomrankor och medaljonger med de liturgiska symbolerna kalken och korset. Bården är målad i rött, gult grönt och blått. Eftersom korskranket endast skärmar av den nedre delen av valvöppningen mellan kor och sakristia är valvmålningarna synliga från kyrkorummet. Sakristian är möblerad med skåp mot korskranket och några få andra möbler. I öster finns dörröppningen till kyrkogården med innerdörrar i form av pardörrar med speglar.

Ingång till tornets övre våningar är från en muröppning bakom orgeln. Ingången är en senare murupptagning och den ursprungliga ingången var från tornets norra sida. Från den gamla dörren leder en lång tegelmurad trappa upp till andra våningen på korsvalvets ovansida. Andra våningen används till förvaring och en enkel trätrappa leder upp till tredje våningsplan. Här står en äldre mekanisk klockringningsanordning. En öppning finns till vindarna över kyrkorummet i öster. Små runda fönster finns i väster, norr och söder. En trätrappa leder vidare till klockvåningen i tredje våningsplan. I klockvåningen hänger kyrkans två ring-

Kyrkans kor sett från predikstolen och orgelfasaden från 1835.

klockor i en klockstol av ek. Klockstolen kan vara samtida med den nuvarande kyrkan. Taklaget över tornet förefaller vara av furu eller gran bestående av sparrar, hanband och snedsträvor samt bindbjälkar. Taklag över långhuset är av furu och gran och består av takstolar med sparrar och en nivå hanband och stödben och strävor på stickbjälkar vid murkrönet.

Inredning och inventarier

Altare

Altaret är från 1969 och byggt i grålaserad furu sannolikt efter ritningar av arkitekt Eiler Graebe. Framsidan är indelad med tre rektangulära fyllningar.

Altaruppsats/altartavla

Altaruppsatsen är utförd i nyklassisk stil 1887 med en målning av August Almén. Målningen är en kopia av en tavla i Löderup utförd av den kände danske konstnären Carl Bloch och föreställer Jesus och lärjungarna i Emmaus. Ramen kring tavlan är uppbyggd som en tempelgavel med målningen i en rundbåge i mitten, flankerad av kannelerade pilastrar som bär upp en trekantsgavel med tandsnittslistverk. I gavelns mitt finns det allseende ögat. Altaruppsatsen är sammanbyggd med korskranket som består av ett ramverk med fyllningar mot väster och en

brädpanel mot sakristian. Upptill på korskranket finns ett profilerat listverk och voluter intill altartavlan. Korskranket är målat i gråbeige, rött och guld.

Altarring

Altarringen består av en halvcirkelformad balustrad av glest placerade, svarvade balusterdockor med överliggare och knäfall klädda i rött tyg. Trädelarna är gråmarmorerade med förgyllda detaljer.

Predikstol

Predikstolen byggdes på 1800-talet av delar från en äldre predikstol från 1600-talet utförd i renässansstil. År 1903-1904 höjdes predikstolen och målades om samt och kompletterades med inskriptioner. När predikstolen renoverades på 1950-talet togs ursprunglig bemålning fram på 1600-talsdelarna och målningen på övriga delar anpassades till denna färgsättning. Predikstolen är av trä med målning i brunt, grått, beige marmorering, guld, svart och rött. Korgen har sexsidig planform med fyra sidor mellan ett listverk och en sockel med inskriftsfält. I sidorna finns rektangulära speglar med snidade framställningar av evangelisterna och mellan varje sida finns kolonetter dekorerade med snidade änglahuvuden och fruktknippen. En hög trappa av trä leder upp till predikstolen från östra sidan. Trappan har genombrutna räcken uppbyggda av små kolonetter och handledare med träsnittslistverk.

Dopfunten

Dopfunten av trä är från 1800-talet. Den har en hög profilerad fyrkantig fot, ett åttakantigt skaft och en uppåt vidgande åttasidig cuppa med bred kantupptill. Hela dopfunten är marmorerad i en gråbeige kulör.

Bänkinredning

Kyrkans bänkinredning är från 1903-1904, ritad av Theodor Wählin. Den består av öppna bänkar av trä målade i gråbeige med förgyllda lister kring speglarna. Ryggarna, liksom gavelsidorna, är indelade med spegelfyllningar. Gavlarna består av en rak del med ett högt uppskjutande listverk och en svängd volutformad framsida mot bänksitsen. Bänkskärmarernas fyllningar är målade i rött mot koret.

Orgel

Kyrkans nuvarande orgel byggdes 1978 av Johannes Künkel. Fasaden av fur är från en gammal orgel byggd av Anders Larsson och ritad av C. G. Blom. Orgelfasaden är indelad i tre pipverk med en rundbågsformad omfattning i mitten och två högre vid sidorna mellan höga kannellerade pilastrar. Överstycket består av ett entablement med änglahuvuden och en tavla med girland. Fasaden kröns av ett par trumpeter och lyra. Fasaden kompletterades med nya ljudande pipor och nytt

spelbord 1980. Gamla pipor och ett spelbord från 1835 finns bevarade bakom orgeln.

Klockor

I tornet hänger två ringklockor. Lilla klockan omgjöts 1785 hos Maria Wetterholtz i Malmö. Stora klockan är från 1877 och gjöts av K. G. Bergholtz i Stockholm.

Övrigt

Från den gamla kyrkan finns en akvamanil bevarad, ett rituellt tvagningskärl från den katolska tiden. Akvamanilen är av brons och dateras till 1200-talet. Ett medeltida krucifix av ek från den gamla kyrkan finns bevarat på Lunds historiska museum. Enligt konsthistoriker Lena Liepe kan krucifixet vara producerat av en verkstad i östra Skåne kring 1400-talets första hälft. En kopia av Thorvaldsens Kristus står intill dopfunten i kyrkan. Skulpturen från 1882 har tidigare stått på huvudaltaret. I kyrkan finns en fin uppsättning röllakanmattor som ligger i koret och framför altaret. Mattorna i koret är vävda av Anna-Lisa Menander 1980 och 1993. Votivskeppet i koret föreställer Ebba, en skonare från 1899 som mellan 1926 och 1932 hade Skillinge som hemort. Skeppsmodellen byggdes av Göran Göransson, Stiby 1998-1999.

Kyrkogård

Stiby ligger omgiven av en avlång kyrkogård. Dess mittersta del, närmast kyrkan, utgör den äldsta delen. Den västra delen bör ha tillkommit i samband med att kyrkan byggdes om på 1800-talet medan den östra delen kom till omkring 1923 troligen efter ritningar av länsarkitekt Nils A. Blanck. Alldeles söder om 1923 års kyrkogårdsdel finns en senare kyrkogårdsdel och ett bårhus.

Kyrkogården kringgärdas av en stenmur i bruk, avtäckt med kalksten. Muren har lite olika karaktär i de olika delarna. Den äldre murdelen är tjockare medan de senare delarna är lägre och tunnare uppmurade av sprängda eller jämt tillhuggna granitblock. Innanför muren finns en trädkrans av höga lindar. Flera ingångar finns i väster, norr och söder. I de äldre mursträckningarna består ingångarna av kraftiga murade grindpelare, putsade och vitmålade med en pyramidformad kalkstensavtäckning. Den västra ingången består av ett större grindparti och två mindre gånggrindar hängda i gjutjärnsstolpar. Från västra grinden leder en bred allékantad gång fram till västportalen. Gångarna på kyrkogården är grusade och en del gångar är tillgängliganpassade med cementplattor. Kyrkogårdens olika delar är huvudsakligen grästäckta med grusade huvudgångar och gravplatserna ordnade i raka rader från norr till söder. En del områden med grusgravplatser finns kvar liksom enstaka bevarade grusgravplatser i de äldre delarna. Gravste-

narna återspeglar i huvudsak kyrkogårdsdelarnas olika ålder men den gamla delen norr om kyrkan har renoverats och har modern karaktär med gräsgravplatser i raka rader och mindre häckinramade gravplatsgårdar. Gravvårdarna i dessa områden är låga medan de äldre delarna har höga gravvårdar, typiska för 1800-talets slut och 1900-talets första hälft. Gravvårdarnas titlar har relativt stor variation vilket återspeglar näringarna i bygden kopplade till framför allt jordbruk, olika hantverksyrken och handel. Även stenhuggare finns representerade då stenhantverk har varit en viktig näring för bygden.

En minneslund bestående av en gräsmatta inramad av buskar och gång av smågatsten finns längst österut på kyrkogården. På den nya kyrkogårdsdelen i söder finns ett område med askgravplatser. Askgravplatserna är grupperade kring runda planteringar med prydnadsträd i mitten. Gravplatserna i den nya delen består i övrigt av gräsgravplatser ordnade i rader längs en bred mittgång. Gravvårdarna är låga och står ställda rygg mot rygg.

Byggnader på kyrkogården

Bårhuset söder om 1923 års utvidgning uppfördes 1940 efter ritningar av arkitekt Eiler Graebe. Bårhuset ligger består av en murad, putsad och vitkalkad byggnad med gråmålad sockel och sadeltak täckt av enkupigt vingtegel. I fasaden finns korsformade blinderingar. Entrén består av ett litet gavelformat vindfång med en bred port med brunmålade panelklädda dörrblad. En ekonomibygnad finns också i norra kyrkogårdsgränsen intill 1923 års utvidgning. Byggnaden har putsade och vitmålade fasader, sadeltak täckt med falstaktegel, gråmålade brädklädda ytterdörrar och spröjsade fönster.

Kyrkogården söder om kyrkan har en parkliknande karaktär där gravvårdarna utgör vackra och tidstypiska inslag.

Karaktärisering

Kyrkogården i Stiby har parkkaraktär där gravvårdarna står som tidstypiska inslag från framför allt 1800-talet och 1900-talets första hälft. Från den högt belägna kyrkogården har man milsvid utsikt över det öppna landskapet. Kyrkan och kyrkogården ligger i en välbevarad by där skola, prästgård, lärarbostad och församlingshem utgör viktiga delar av kyrkomiljön. Kyrkan verkar redan före skiftet ha haft ett avsides läge, kanske ursprungligen byggd i anslutning till en större gård snarare än som gemensam kyrka mitt i byn. Den topografiska kopplingen mellan en huvudgård och kyrkan är vanlig i sydöstra Skåne. Detta förhållande har med all sannolikhet också funnits i Stiby kyrka vars rika arkitektur med välhuggna listverk och sockel samt breda västtorn med emporöppningar tyder på en byggherre goda ekonomiska resurser och hög status. Av den gamla kyrkobyggnaden i Stiby finns inget bevarat utöver grundläggning och sten som återanvänts i den nya kyrkan. Huvuddragen hos den medeltida kyrkan finns dock beskrivna genom Brunius nedteckningar. Kyrkan kan jämföras med Östra Ingelstads, Östra Hoby, Vallby och Borrby kyrkor som också har eller har haft breda västtorn med dubbla tornbågar sannolikt också emporöppningar. Rivningen av den gamla kyrkan skedde inte omedelbart utan som en följd av ombyggnader som förvanskade kyrkan under flera etapper. Rivningen motiverades med att kyrkan saknade ”minnesmärken”. Förmodligen syftade man med minnesmärken på gravhällar, medeltida träskulptur, epitaifler, valv och kalkmålningar medan kyrkans murverk och samt tornets uppbyggnad sannolikt var lågt värderat i detta sammanhang. Av den gamla kyrkan finns få inventarier bevarade. Den ovanliga akvamanilen är en av dem och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Den nya kyrkan byggdes som en hög och bred salkyrka med många bänkplatser där alla församlingsmedlemmar kunde höra och se predikan. Fasaderna är utförda med en rik murning i fönster och portalomfattningar vilket man kan förvänta sig av byggmästare Cederholm. Särskilt visar tornets trappstegsgavlar prov på murrarmästarens finess. Kyrkans yttre är relativt välbehållen, även om dörrar och fasadfärg har ändrats liksom yttertakets material. Kyrkans renoverings- och byggnadshistoria är dåligt dokumenterad och det är osäkert vilka hur mycket av kyrkans inredning som är original. Att inredningen kompletterats och förbättrats under en längre tid är dock troligt då det var vanligt att stora ombyggnader gjorde hål i kyrkokassan och att inredningen ”bättrades på” efterhand. Orgeln var relativt ny när kyrkan byggdes och flyttades över från den gamla kyrkan. En hel del snickerier såsom dörrar kan vara original liksom dess tidstypiska trycken. Orgelläktare, korskrank, altarring, predikstol och dopfunt kan vara samtida med kyrkan medan altartavlan är en senare komplettering. Renoveringen vid 1900-talets bör-

jan är inte starkt präglad av Wählin och hans inblandning i kyrkans renovering kan därför ha varit begränsad. Vagg- och valvmålningarna som utfördes vid denna tid är övermålade med undantag av en bård och stjärnhimmel över sakristian. Dessa är synliga från kyrksalen och har stor betydelse för kyrkorummets karaktär. Golven är från samma tid. De är rikt mönstrade och mycket typiska för tiden. Trots att inredningen tillkommit vid lite olika tidpunkter, inte minst inbyggnaderna under läktaren, bildar de en relativt harmonisk helhet av nyklassicism i det sena 1800-talets stildräkt. Inventarierna binds också ihop med den sentida, lite bleka färgsättningen i grått, förgyllning och ekfärgat trä. Orgelfasaden från tidigt 1800-tal har ett särskilt högt värde både på grund av sin höga ålder och som tidstypiskt inslag i kyrkointeriören. Till kyrkans främsta värden hör också valven över kyrkorummet och tornets bottenvåning. Valven och kyrkans fasadmurning är prov på den höga kvalitet som 1800-talets byggmästare kunde åstadkomma med medeltida murteknik som måttstock.

Att tänka på

- Kyrkan är till sin karaktär en 1800-talsbyggnad både invändig och utvändigt. Ursprungliga delar och detaljer bör bevaras. Vid renovering av spritputsen ska den ursprungliga putsen gälla som förlaga.
- Färgsättningen har varit en annan ursprungligen och kan med fördel ändras till ursprunglig färgsättning.
- Kyrkogårdens 1800-talskaraktär i väster och söder om kyrkan bör bevaras. Renoveringar med moderna gravplatskvarter bör göras på andra delar av kyrkogården.
- Invändigt har kyrkorummet en traditionell salkyrkas inredning. Den fasta inredningen är viktiga delar av helheten och kyrkans karaktär och bör bevaras.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrklig kulturmiljö, enligt Kulturmiljölagen 4 kap. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning RAÄ Stiby 9:1. Fornlämningen avser Stiby bytomt och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor

Den medeltida träskulpturen i Skåne, Produktion och förvärv, Lena Liepe, Lund 1995.

"ett Herranom värdigt Tempel"- Kyrkorivningar och kyrkobyggen i Skåne 1812-1912, Siegrun Fernlund, Lund 1982.

Gravskick och gravtraditioner i Sydöstra Skåne, Curt Wallin, Ystad 1951.

Orgelinventering Lunds stift - Stiby orgel, Anders Johansson, Opublicerad databas Lunds stift 2016.

Skånes konsthistoria för medeltiden, C. G. Brunius, Lund 1850.

Skånes kyrkor, 1050-1949, Claes Wahlöö, Kävlinge 2014.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Stiby kyrka – läktarunderbyggnad, antikvarisk kontrollrapport 2007, Helena Nilsson, Regionmuseet Kristianstad R2007:48.

Kyrkobyggnader 1760-1860. D. 1, Skåne och Blekinge, Erik Cinthio m. fl. Serie Sveriges kyrkor, band 210, Riksantikvarieämbetet 1989.

Underhållsplan för Stiby kyrka. Barup & Edström arkitektkontor AB, 2007.

Internet:

Simrishamns kommun: byarna på Österlen; websida besökt 20170928.
http://www.simrishamn.se/sv/kultur_fritid/osterlens_museum/byar-pa-osterlen/garnsas/

Riksantikvarieämbetets fornlämningsöke. Websida besökt 2017-09-28:
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2017-09-22, 2017-09-26

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Maria Sträng, Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställd: 2017-10-11

